

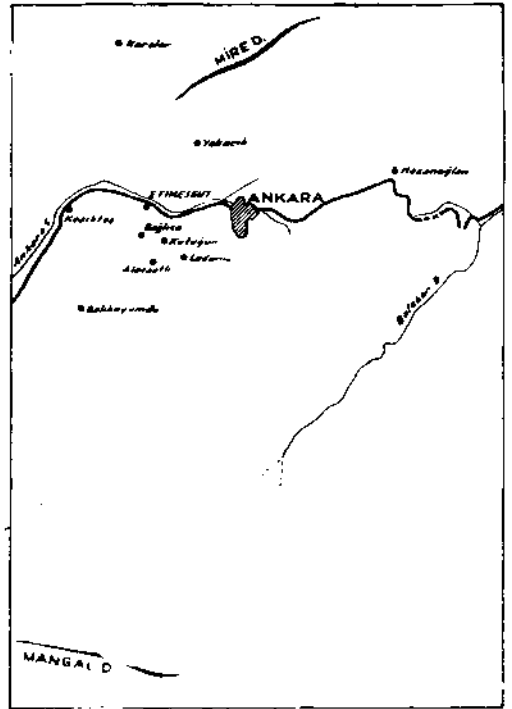
TÜRKİYE'DE AMMONİT FAUNASI İHTİVA EDEN LOKALİTELER HAKKINDA NOT — KISIM I : ANKARA BÖLGESİ

Mükerrem TÜRKÜNAL

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara

GİRİŞ

ileride neşredilmesi düşünülen «Türkiye Ammonit Faunası Monografik Revizyonu» adlı çalışmalarımızın başlangıcı olarak aşağıdaki not hazırlanmıştır. Bu nota ancak mevcut literatürdeki malûmat alınmış olup, fosil isimleri de müelliflerin eserlerinde vazettikleri gibi bırakılmıştır. Yalnız çok iyi tanınmış olan fosiller için sinonimleri de kaydedilmiştir, ileride yapacağım esas revizyon çalışmalarında fosil isimleri üzerinde teker teker durulacaktır. Çalışmalara Ankara civarı yataklarından başlanmıştır. Türkiye'deki diğer Ammonit ihtiva eden yataklar bunu tâkibeden notlarda ele alınacaktır.

Lokalitelerin Ankara civarındaki yayılışını gösterir harita

LOKALİTE : ANKARA

Bu bölgede uzun zamandanberi malûm olan mütaaddit yataklar vardır. Aşağıda bunların en mühimlerini gözden geçireceğiz.

A - Balkuyumcu. — Ankara civarının ilk tanınan Jura aflörmanını Tchihtcheff (10) etüd etmiş (1887) ve orada konkav kırılan kalkerlerden bahsetmiştir. Bu kalkerler içinde aşağıdaki fosiller bulunmaktadır:

- A. tortisulcatus* (= *Sowerbyceras tortisulcatum* d'Orb.)
- A. ardennensis* (= *Peltoceratoides ardennensis* d'Orb.)
- A. plicatilis* (= *Perisphenctes plicatilis* Sow.)
- A. tatricus* (= *Phylloceras tatricum* (Pusch) ?)

Yaş. — Oksfordien.

B - Kesiktaş. — Ankara Jurasının detay tariflerinden birini Pompeckj (1897) eserinde bulmaktayız(7). Bu eserde tarif edilen fosiller şunlardır :

- Arietites* cf. *rotator* Reynes
A. cf. *latesulcatus* Quens.
Aegoceras sp. aff. *brevispinae* Sow,
Phylloceras alontinum frondosum Reynes
A. hebertinum Reynes

Bu fosil lokalitesinde bir yanlışlık olduğunu zannediyoruz. Çünkü fosillerin bulunduğu bildirilen mahalde o zamandanberi Jura aflörmanına raslanmamıştır. Salomon-Calvi, Kleinsorge (9), Stchepinsky (1941-1942,8) ve O. Erol (5) adı geçen mevkide Juraya tesadüf etmemişlerdir.

C - Yakacık. — Milleker'in Yakacık'tan topladığı fosilleri Vadasz (13) etüd etmiştir. Yaşı Lias olan faunayı aşağıda veriyoruz :

- Rhacophyllites* cf. *nardii* Meneg.
Rh. planispira Reynes
Phylloceras persanense Herb.
Ph. oenotrium Fuc. var. *complanata* Vadasz
Ph. alontinum Gemm.
Ph. cf. *cylindricum* Sow.
Lytoceras cf. *sepositum* Meneg.
Arietites (Vermiceras) cf. *ophioides* d'Orb.
A. (Vermiceras) cf. *spiratissimus* Quens.
A. tardesulcata Wahn.
Oxyntoceras lynx d'Orb. sp. var.?.
Coeloceras sp.
Atractites sp.

1942de Blumenthal (1) Yakacık ve Köserelik civarının jeolojisini yapmış ve bu bölgelerdeki Liasın fliş olduğunu tesbit etmiştir. Fosil yatağı olarak Yakacık civarındaki Boklukaya ile Köserelik civarını göstermektedir. Liasın üzerindeki arazi kalker serisi halinde olup *Aptychus*'ludur; *Perisphenctes*'ler azdır.

Blumenthal (1945; 2) Ankara dolaylarının jeolojisinden bahsederken, Yakacık dolayları jeolojisini Amasya ile mukayesesinde aynı olduğu neticesine varmıştır. Yakacık civarında toplanan aşağıdaki fosiller G. Otkun tarafından tâyin edilmiştir :

- Perisphenctes birmensdorfensis* Moesch.
P. cf. *aenas* Gemm.
Lithacoceras virgatum Quens.
L. lucingense Favre
Calliphylloceras mediterraneum Neum.
Sowerbyceras tortisulcatum d'Orb.

Yaş. — Oksfordien - Argovien.

Chaput (4) Ankara civarı etüdlerini oldukça teferruatlı olarak yapmıştır. Yakacık köyünün birkaç yüz metre uzağında, kuzeybatıya doğru uzanan sel yataklarında, kuzeydoğuya doğru 20° ile dalan marnlar ve greler, daha yukarda

grelerin altına giren kuvvetli kıvrılmış kırmızı kalkerler gelir. Vadasz'ın etüd ettiği fosiller bu tabakalardan alınmıştır. Bu durum sel yatağının güneyinde ise daha karışıktır. Sileksli kalkerler Lias serisi arasına sıkışmıştır ve Lias serisinden daha yenidir. Sileksli kalkerlerde fosil azdır. Chaput bu kalkerlerde orion grubundan bir *Perisphenctes* bulmuştur. Yakacık'tan itibaren kuzey doğrultusunda gidilirse, batıdaki kalkerlere benzer kalkerlerden geçilir. Bunlardan birçok *Phylloceras* ve *Atractites* ihtiva eden Lias direyleri bulunmaktadır. Greler üzerinde pembe veya sarımtırak kalkerler bulunur. Bu kalkerler *Cadomites linguiferus* d'Orb, ihtiva etmektedir ve Bajosien yaşındadır.

Ankara civarının detay etüdülerinden birini de O. Erol (5) yapmıştır. Jeologa göre, Ankara yakınlarındaki Lias kırmızı renkli, greli, kalkerli, marnlı, bol fosilli bir fliştir. Onu Orta ve Üst Juranın yumrulu, kalın tabakalı, oolitik bünyeli beyaz kalkerleri (daha ziyade Dogger) veya sarı pembe renkli plâket, litografik, radyolerli, *Aptychus*'lu kalker ve marnları (Malm-Orta Kretase) takibetmektedir. Bu katlar transgresiftir. Bu bölgeden toplanan fosiller tarafımdan etüd ve tâyin edilmiştir.

Yakacık'ın güneybatısındaki Çal tepede :

Sowerbyceras tortisulcatum d'Orb. Oksfordien yaşındadır. Yakacık'ın 5 km. güneybatısında Karabayırdere'de plâket kalkerlerle serpantinler arasına sıkışmış vaziyette kırmızı yumrulu kalkerlerde görülen fosiller de şunlardır :

Oppelia sp. — Bajosien-Alt Oksfordien
Phylloceras cf. *zignodianum* — Oksf. - Argovien
Perisphenctes sp.

Yakacık-Köserelik bölgelerinde 1952 yılında tarafımızdan gidilerek fosil toplanmıştır (11). Yakacık'taki Lias şu fosillerle temsil edilir :

Phricodoceras taylori (Sow.)
Phylloceras nilssoni (Heb.)
Ph. aff. *tenuistratum* Meneg.
Microderoceras lorioli Hug.
M. plumarius Dumort.
Echioceras aff. *recticostatium* Tr. Will.
? *Echioceras boehmi* Hug.
Coeloceras pettos Quens.
Coroniceras latisulcatum Quens.
Rhacophyllites sp. gr. *diopsis* Gemm.
Phylloceras persannense Herbich.
Ph. capitanei (Catullo)
Arietites sp.
Uptonia sp.

Orta ve Üst Jurada bulunan fosiller ise şunlardır :

Perisphenctes aff. *subtilis* Neum.
P. sp. gr. *biplex* Sow.
P. gr. *şekilli* Oppel
P. aff. *birmendorfensis* Rossch.

P. lusingensis ? Favre
Sovoerbyceras tortisulcatum d'Orb.
Berriasella? — Titon - Berriasien

Yakacık civarında Juranın bütün katları mevcuttur. Köy civarındaki Jura kuvvetli bir tektonik karışıklık arzeder.

D - Köserelik.— Chaput ve Blumenthal Bağlum - Köserelik bölgesinin jeolojisini yapmışlardır.

O. Erol Köserelik ve civarı çalışmalarını 1954 (5) raporunda izah ederken, Köserelik civarındaki Liasın granitik çakıllı taban konglomerası ile başladığı, üzerinde kaba beyaz greler, daha sonra kırmızı-mavi fosilli marnlar, marn, gre, ve bazan kalkerli yeşil esmer bir fliş sıralanmakta olduğunu söylemektedir.

Köserelik bölgesinde tarafımızdan toplanan ve etüd edilen fosiller :

Phylloceras bonarelli Bettoni
Ph. hebertinum Reynes
Ph. capitanei (Catullo)
Ph. persannense Herb.
Ph. sp. gr. frondosum Reynes
Ph. emeryi Bettoni
Hammatoceras sp. indet.
Rhacophyllites cf. *limatum* Rosenb.
Lytoceras aff. *fimbriatum* Sow.
L. sp. (aff. *velifer* Meneg.)
L. cornucopiae Young-Bird
Grammoceras (*Protogrammoceras*) sp.
Arietoceras (*Sequenziceras*) sp.
Arietites cf. *rotator* Reynes
A. latesulcatus Quens.
Coeloceras sp.
C. cf. limatum Pompeckj
C. depressum Rosenberg
Oistoceras cf. *figulinum* Simpson
Acrocoelites ??
Rhabdobelus exilis d'Orb.

Köserelik'te bilhassa Orta Liasın inkişaf ettiğini yukardaki fosillerin etüdünden anlıyoruz.

E - Etimesgut.— Rahmetli paleontolog S. Başad bu bölgede çalışmış ve topladığı fosiller tarafımdan etüd edilmiştir :

Phylloceras sp. gr. *zignodianum* d'Orb.
Ph. sp. gr. heterophyllum Neum.
Cosmoceras sp. gr. *ornatum* Schl.—Kallovien
Reinechites sp.
Lissoceras cf. *eroto* d'Orb.
Euaspidoceras sp.
Dichotomosphinctes sp.

D. aff. buchmani Arkell
D. cf. elisabethae de Riaz
Aspidoceras sp. faff. *douvillei* Collot)
A. cf. hypselum Opper
Sovuerbyceras aff. *tortisulcatum* d'Orb.
Perisphinctes cf. *schilli* Opper
P. sp. gr. navillei ? Favre
Alligaticeras sp.
Germanosphinctes sp.
Dichotomosphinctes cf. *wartae* Buk.
Biplices sp.
Divisosphinctes sp.
Ataxioceras sp. gr. *lothari* Opper
Oecheteceras cf. *canaliculatum* Buch
Taramelliceras sp. gr. *flexuosa* Münster
Planites poligratus Rein veya *Planites planulatus* Haan.
Katrolioceras? gr. *crusoliensis* veya gr. *lacertosus* Fontanne

Yukarda listesini verdiğimiz fosiller Üst Jurayı (Argovien - Kimmericien) temsil ederler.

Alt Kretasede bulunan Ammonit faunası :

bubalpinites sp.
Berriasella aff. *paramecilanta* Mazenot
Phylloceras sp. gr. serum
Holcostephanus sp.
Berriasella sp. gr. *boissieri* (Pictet)
Duvalia sp.

G. Otkun, Mesut özuygur'un Ankara Etimesgut civarından topladığı Ammonitleri etüd etmiş. Neşredilmemiş bu rapor (M.T.A. Rap. No. 48/1945) Paleontoloji Servisinde mevcuttur. Etimesgut civarındaki Ammonit ihtiva eden yatakların faunası :

a. Ludumu :

Lissoceras sp.
Lytoceras ophineum Beneck. — Dogger
Phylloceras zignodianum d'Orb. — Kallövien
Ph. sp.
Sowerbyceras tortisulcatum d'Orb. — Argovien
Perisphinctes birmendorfensis Moesch. — Argovien
P. stenocycloides Siem. — Argovien

O. Erol'un Ludumu'dan topladığı fosiller tarafımdan etüd edilmiştir:

Phylloceras cf. *zignodianum* d'Orb.
Perisphinctes convolutus Quens.
Soverbyceras tortisulcatum d'Orb.

Yaş. — Oksfordien.

b. K ü t ü ğ ü n :

- Lissoceras* — Bajosien - Oksfordien
Phylloceras cf. *mediterraneum* Neum. — Oksf.
Ph. hatzei Loczy — Kallovien
Ph. perplanum Prinz — Dogger
Ph. kudernatchi Hauer — Argovien
Sowerbyceras tortisulcatum d'Orb. — Argovien
Perisphinctes tiziani Opper — Argovien
P. aeneas Gemm. var. nov. — Argovien
P. consociatus Buck. — Oksf.
Neumayriceras trachynotum Opp. — Argovien
N., calicerum Opper — Argovien
Aspidoceras cf. *clavatum* Dorn.
A. douvillei Collot — Oksfordien
A. hypselum Opper var. nov. — Argovien
A. aequicostatum — Oksfordien

Yukarda listesini verdiğimiz fosiller G. Otkun (M. T. A. Rap. No./48-2, 1945) tarafından etüd ve tâyin edilmiştir.

O. Erol, tarafımdan etüd edilen, tek Ammonitini Kutugun'un 500 m. batısında Harap değirmen yanında bulmuştur :

Perisphinctes bifurcatus Quens.

Yaş. — Alt Malm.

c. Alacaatlı : G. Otkun'un (M. T. A. Rap. No. 48/2, 1945) etüd ve tâyin ettiği fosil listesini aşağıda veriyoruz :

- Lytoceras racile* Vacek — Dogger
L. ophineum Beneck
Phylloceras emeryi Bettoni — Lias
Ph. mediterraneum Neum. — Oksfordien
Ph. zignodianum d'Orb.
Ph. kudernatchi Hauer
Ph. cuphylloides Till. var. *A* — Kallovien
Sowerbyceras tortisulcatum d'Orb. — Argovien
Perisphinctes lucingensis Favre — Argovien
P. latilinguatus Noetling — Argovien
P. cf. consociatus Bukowski — Oksfordien
Aspidoceras douvillei Collot — Oksfordien
Aptychus sp.

d. Bağlıca : G. Otkun'un (M. T. A. Rap. 48/2, 1945) etüd ve tâyin ettiği Ammonitler :

- Oppelia* sp. ?
Emileia cf. *brochii* Sow. — Bajosien
Proplanulites sp. — Batonien
Hammatoceras sp. — Bajosien
Lytoceras sp.
Aptychus sp.

e. Dr. J. Sornay'in etüd ettiği (M.T.A. Rap. No. 955/24) S. Başad'ın Etimesgut'tan getirdiği Ammonitler şunlardır :

Phylloceras sp. gr. *capitanei* Catullo
Dumortieria sp.
Grammoceras (*Pleydellia*) cf. *fluitans* Dumortier

Yaş. — Aalenien.

F - Hasanoğlan. — Paleontolog arkadaşımız U. Bilgütay (3) 1953 yılında Hasanoğlan'ın jeolojisini yapmak üzere sahaya çıkmış ve topladığı Ammonitler tarafımdan etüd edilmiştir. Bu bölgedeki Juranın taban konglomerası ile başlayan bir fliş olduğunu ifade etmektedir.

Etüd edilen fauna :

Lytoceras cornucopiae Vacek (gr. *L. racile?* Vacek)
Arnioceras sp.
Phylloceras nilssoni Hebert
Atractites cf. *ortoceropsis* Meneg.
Arietites sp.

Yaş. — Lias.

G - Karalar. — 1952 yılında Alt Kretaseye ait bu bölgedeki Ammonitler tarafımdan (12) toplanıp etüd edilmiştir. Ankara civarındaki ilk Ammonitli Kretaseyi temsil etmeleri bakımından önemlidir.

Etüd edilen fauna :

Uhligella vualleranti Jacob
Desmoceradiae fam. ait bir numune.
Phylloceras sp.

Yaş. — Albien.

H - Uzundede. — O. Erol (5) Ankara civarı jeolojisini yaparken, bu mevkide aşağıdaki fosilleri bulmuş; bunlar tarafımdan etüd edilmiştir.

Perisphenctes cf. *aeneas* Gemm.
Sowerbyceras tortisulcatum d'Orb.
Phylloceras zignodianum d'Orb.

Yaş. — Oksfordien.

I - Mire dağı-Kaptı boğazı. — O. Erol (5) bu bölgeden tek bir fosil getirmiştir.

Phylloceras aff. *hatzegi* Loczy

Yaş. — Kallovien.

J - Mangal dağı. — antiklinalinin çekirdeğinde nispeten greli tabakalar içinde O. Erol (5) topladığı ve tarafımdan etüd edilen :

Pachidiscus cf. *gollevillensis* D'Orb. Maestrichtien yaşındadır.

TÜRKİYE'DE AMMONİT İHTİVA EDEN TABAKALAR

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- 1 — BLUMENTHAL, M. M. (1942) : Ankara'nın kuzeybatısında Bağlum ve Yakacık dolayları jeolojisi. *M. T. A. Rap.* No. 447 (neşredilmemiş), Ankara.
- 2 — _____(1945) : Kuzey Anadolu'nun bazı ofiolit mıntakaları Liastan evvelki devreye mi aittir? *M. T. A. Mecm.* S. 1/33, Ankara.
- 3 — BİLGÜTAY, U. (1957) : Hasanoğlan civarının jeolojik etüdü. *M. T. A. Rap.* No. 2617 (neşredilmemiş), Ankara.
- 4 — CHAPUT, E. (1947): Türkiye'de jeolojik ve jeomorfolojik tetkik seyahatleri. *İst. Üniv. Tay. 324 Edeb. Fak. Coğ. Enst.* Neş. III. İstanbul.
- 5 — EROL, O. (1954) : Ankara ve civarının jeolojisi hakkında rapor. *M. T. A. Rap.* No. 2491 (neşredilmemiş), Ankara.
- 6 — MEISTER, E. (1913) : Über den Lias in Nordanatolien. *N. Jb.f. Min etc.* B. 35, Stuttgart.
- 7 — POMPEGKJ, J. (1897) : Pálaontologische und stratigraphische Notizen aus Anatolien. *Ztschr. Deut. Geol. Ges.*, 49, Berlin.
- 8 — STCHEPİNSKY, V. (1941) : Etimesğut-Zir mıntakasının jeolojisi hakkında rapor. *M. T. A. Rap.* No. 1242 (neşredilmemiş), Ankara.
- 9 — SALOMON-CALVI, W. ve KLEINSORGE, H. (1940) : Merkezî Anadolu ovalarının jeolojik ve hidrolojik müşahedeleri. *M. T. A. Mecm.* 2/19, Ankara.
- 10 — TCHİHATCHEFF, P. de (1887) : Kleinasien. Leipzig.
- 11 — TÜRKÜNAL, M. (1957) : Yakacık - Köserelik bölgelerindeki Jurasik fosilleri hakkında. *M. T. A. Rap.* No. 2630 (neşredilmemiş), Ankara.
- 12 — _____(1958) : Ankara'nın kuzeybatısında Karalar köyü civarında bulunan Alt Kretase Ammonitleri hakkında. *M. T. A. Mecm.* No. 50, Ankara.
- 13 — VADASZ, E. (1913) : Liasfossilien aus Kleinasien. *Jb. Ung. Geol. R. Ins.*, 21, Budapest.